

د پښتو ورومې ناول؟

د بناغلي رشيد احمد پر خپرنه کره کتنه

Pashto First Novel; A Critical View on Rasheed Ahmad's Research

M. Zarin Anzoor ¹

Pashto first ever Novel is not yet decided. Many researcher have done their research to prove which one novel is the first ever Pashto Novel in the history of Pashto fiction. Some of the researchers have arguments about Mah e Rokhi or Nateeja e Eshq of Rahat Zakheli is the first novel of Pashto and some have argued that Bey Tarbyata Zway of Noor Muhammad Taraki is the first published Pashto Novel. What the reality is, it is still in the veils of time and dust of unpredictable evidences. This paper is going to prove that Mah e Rokhi or Nateeja e Eshq is the first ever-published novel of Pashto and the other thing, which is also important that is to prove that Mah e Rokhi is a complete novel and is not translation of any other novel. The need to prove these things is because of one of the researcher; Rasheed Ahmad has urged in his booklet that Mah e Rokhi is not a complete published Pashto first novel. So in this paper it has tried to provide the evidence with references to clear the ambiguity about Pashto First published Novel, Mah e Rokhi which had written by Syed Rahat Zakheli.

Key words: Novel, Bey Tarbyata zway, Mah e Rokhi, Nateeja e Eshq, translated, complete Novel

د پښتو لومړي ناول په اړه تر اوسه بېلا بېلې څرگندونې شوې دي. بناغلي ليکوال او څېړونکي رشيد احمد هم په دې اړه يوه نوې ليکنه د رسالې په بڼه خپره کړې ده. د هغه د څېړنې مقصد دا دے چې ناول د ماه رخې د پښتو لومړنۍ ليکل شوې ناول نه دے. زما په دې لنډه کره کتنه کښې د دغه اثر په اړه ځينې يادونې شته دي او دا پکښې جوتول غواړم چې تر اوسه پورې د کومو دلائلو په رڼا کښې د استاد راحت زاخيلي "ناول د ماه رخې" بايد لومړنۍ خپور شوې پښتو ناول وگڼل شي.

1 Prominent Pashto fiction writer, Poet and a research scholar

د ښاغلي ليکوال رشيد احمد په قلم ليکل شوے اثر د پښتو ورومې ناول، په ۲۰۱۴ع کال کښې په کوچنۍ کچه په (۵۹) مخونو کښې په پښتونخوا، پېښور کښې خپور شوے دے. په دغه څېړنه کښې ښاغلي رشيد احمد د پښتو پر لومړني ناول خبرې کړې دي. دهغه د څېړنې اصلي ټکي دا دي:

- ناول د ماه رخې يا نتيجه عشق چاپ شوے نه دے. د هغه په نظر ئې چاپ د کابل پوهنتون له لوري په ۱۹۸۲ع - ۱۳۶۳ هـ ش. کښې په افغانستان کښې د استاد راحت زاخيلي د زوکړې د سلې کاليزې په مناسبت تر سره شوے دے، پخوا ئې هيچا د چاپ يادونه نه ده کړې.

- ناول طبعزاد نه دے، يعنې ايجاد نه دے، ژباړه ده.

- دغه ناول بشپړ نه دے. ځکه د ناول په پاے کښې ليکل شوي دي چې ((تمام شد حصه اول)).

- د هغه په نظر پښتو لومړنۍ ليکلے شوے ناول د نور محمد تره کي ((بے تربيتہ زوے)) دے چې په کابل مجله کښې په (۱۹۴۰ع) کلونو کښې په کابل کښې پرله پسې (قسط وار) خپور شوے دے، دغه اثر هم يواځې خو برخې خپور شوے او نور نه دے چاپ شوے. د ښاغلي رشيد احمد د څېړنې له تکميليدو وروسته، هغه ته زما تحقيقي اثر "پښتو معاصر داستاني ادبيات - تاريخي - انتقادي کتنه" ورسېدلو، خو څرنکه چې کتاب ئې بشپړ شوے وه، ترې د استفادې امکان نه وه. د خپل کتاب په وروستۍ پاڼه "ضميمه - ب" کښې ليکي:

"د ښاغلي پوهاند، زرين انځور د مقالو مجموعه، د پښتو معاصر داستاني ادبيات - تاريخي او انتقادي کتنه" مې ولوستو، ولې دا کتاب ماته د خپلې څېړنې د کتاب نه وروستو په لاس راغے.

انځور صېب د پښتو په ورومې چاپ ناول يوه ښه په زړه پورې مقاله ليکلې ده چې نقش نگين اول چاپ دے او که توبه النصح. دغه دواړه په يو دور کښې ترجمه شوي دي. ښه به دا وه چې ده ورومې طبعزاد ناول ته يو کتنه کړې وے. ځينې ناولونه چې په ترجمو يا ماخوذو ناولونو کښې راځي، هغه ئې ذکر کړي وے. بې تربيتہ زوے چې ډېر اهم ناول دے او د پښتو ادب په تاريخ کښې ډېر جوت مقام لري، څه خاص مقام نه دے ورکړے ا"

زه به دلته په ډېر لنډيز سره د ښاغلي رشيد احمد همدغه څلور ټکي يا څلور فرضيې وڅېرم. سره له دې چې دغه ټول موضوعات زما په ياد شوي کتاب "د پښتو معاصر داستاني ادبيات" کښې په پوره تفصيل سره اوله خپلو ټولو اسنادو او منابعو (ماخذو) سره راغلي دي.

۰۱ د ناول د ماه رخې يا نتيجه عشق په اړه ما په خپل ياد شوي کتاب کښې ليکلي :

"استاد راحت او لومړنې معلوم پښتو ناول، ناول د ماه رخې يا نتيجه عشق د

راحت زاخيلي په قلم کښل شوي لومړنې ناول دې چې په (۱۹۱۰ع) کال

کښې ليکلي شوي او هماغه وخت خپور شوي دے." ۲

په کابل کښې په (۱۳۶۳) هـ ش کال چاپ شوي "ناول د ماه رخې يا نتيجه عشق" ددې اثر دويم چاپ دے. دا چې د ښاغلي رشيد احمد په قول ارواښاد ډاکټر محمد اعظم اعظم ته ارواښاد افضل رضا وئيلي وو چې دغه ناول نه دے چاپ شوي، نو همدغه خبره بايد ددې رسالې ښاغلي ليکوال د قطعي سند په توگه نه وے راوړي او خپله فرضيه ئې بايد ورپورې تړلې نه وے.

ناول د ماه رخې يا نتيجه عشق هماغه وخت خپور شوي دے. دا چې گران رشيد احمد ددې ټکي د څرگندولو لپاره گڼ دلائل لټوي چې ثابت کړي دا يو ناچاپ اثر دے، نو ښه به دا وے چې د هغو ليکنو پر ځاي ئې د ښاغلي ډاکټر خالد خان خټک د هغې مقالې حقيقت لټولے وے چې په (۲۰۰۳ع) کال کښې ئې د پښور پښتو اکيډمي په مجله "پښتو" کښې خپره کړې او خپله ئې هم د هغې مقالې يادونه کړې ده. ځکه د ډاکټر خالد خټک په قول د (۱۹۱۰ع) کال چاپ ياد شوي دے.

بايد يادونه وکړم چې ددې ناول د هماغه لومړني چاپ يوه نسخه د کابل په عام کتابتون کښې خوندي ده. هغه وخت چې استاد حبيب الله رفيع خپل کتابښود اثر "پښتو پانگه" دويم ټوک خپروے، نو ئې دغه نسخه په کابل عام کتابتون کښې پيدا کړه او په پښتو پانگه - دويم ټوک کښې ئې په (۱۳۵۶ هـ. ش) کښې خپره کړه. د پښتو پانگې دويم ټوک ښاغلي خالد خټک ليدلے وے او د استاد حبيب الله رفيع په قول د همدغې نسخې د ليدلو او لوستلو لپاره کابل ته راغے. دغه نسخه ئې وليدله او يوه کاپي ئې ترې واخسته او يا ئې نقل ترې واخست. ۳

محترم حبيب الله رفيع په پښتو پانگه- دويم ټوک کښې "ناول د ماه رخې" د هغې پخوانۍ چاپي نسخې د ځانگړتياوو په اړه ليکلي:

ناول د ماه رخې

ليکونکې: راحت زاخيلي

په فرمائش د حضرت ايف. آر. اين. اچ صاحب

کچه: ۱۴ * ۲۲ سم

مخونه: ۱۴۴

موضوع: دا کتاب في لواقع صحيح قصه ده، مگر د يوې وجې نوم پرې ايښې دے. د حال زمانې سرگذشت دے، چشم ديد واقعه ده چې په سنه ۱۹۰۶، ۱۹۰۷ - ۱۹۰۸، ۱۹۰۹ کښې تېره شوې ده. په نثر ليکله شوه ناول دے چې ځاے په ځاے لنډۍ او بيتونه لري. ۴ "

نو په دې توگه د استاد رفيع او بيا د ډاکټر خالد خټک ليکنې په دې باب دقيقې دي. ښه به دا وه چې که ښاغلي رشيد احمد ته ئې د چاپ او نا چاپ په اړه کوم شک ورپرېوتے وے، په پېښور کښې ئې له ښاغلي ډاکټر خالد خان خټک څخه حقيقت پوښتلے وے. بايد يادونه وکړم چې د نتيجه عشق يا ناول د ماه رخې دويم چاپ زما د گران دوست ښاغلي لطيف بهاند په همت په کابل عام کتابتون کښې له هماغې چاپي نسخې څخه تر سره شوه دے.

پښتو ډېر زيات چاپي آثار هم له بده مرغه په نادرو او نايابو آثارو بدل شوي دي. د يوې بلې نمونې په توگه، کله چې ما خپل پښتو معاصر ادبيات نومې اثر بشپړاوه، يو ځل مې دې ته انتظار وويست چې د ارواښاد عبدالروف قتيل (دوه ياران) نومې هغه ناول پيدا کړم چې په (۱۳۳۷ ه.ش) کې چاپ شوه وء.

هغه وخت خپله ليکوال عبدالروف قتيل هم ژوندے وء او خپل دغه اثر ترې د ژوند په حوادثو کښې لا درکه شوه وء. په ټول افغانستان کښې ئې ما يواځينۍ نسخه د ارواښاد استاد عبدالله بختاني خدمتگار په کتابتون کښې پيدا کړه. يو کال مې ځکه ورته انتظار وکړ چې استاد بختاني خدمتگار خپل

پخوانے کور نړولے وه، نوے کور ئې جوړو او خپل ټول کتابونه ئې په کارتونو او بوجيو کښې چپرته امانت ايښي وو. کله چې هغه اثر پيدا شو، ما ترې يوه کاپي د ځان لپاره او يوه کاپي هم خپله د ارواښاد قتيل لپاره واخستله او هغه ته مې هم وروسپارله. دوه ياران په تېره بيا د ټولني د اصلاح او د ښځو د ارزښت په اړه يو مهم ناول وه چې يواځې همدغه نسخه ئې را پاتې ده. ۵"

۰۲ د ښاغلي رشيد احمد دويمه فرضيه دا ده چې دغه ناول د استاد راحت زاخيلي په قلم ليکل شوی (طبعزاد) ناول نه دے، ژباړه ده. ددې فرضيې لپاره ئې دلائل کمزوري دي. ليکوال ورته ژباړه نه وائي، که ژباړه وے په شرکنده به ئې ژباړه ورته ليکلې وه او دا به هم معلومه وه چې د کوم اثر يا د کوم ليکوال ژباړه ده؟ برعکس ارواښاد راحت زاخيلي د نتيجه عشق په تمهيد کښې داسې ليکي:

"ناظرينو! دا کتاب في الواقع صحيح قصه ده، مگر د يوې وجهې اصلي نوم پرې ايښے دي، اميد دے چې ناظرين به دې قصې ته په نظر د رغبت وگوري، ځکه چې د حال زمانې سرگذشت دے او د چشم ديد واقعه ده چې په سنه ۱۹۰۶، ۱۹۰۷، ۱۹۰۸ او ۱۹۰۹ کښې تېره شوې ده. په فرمائش د يو اعلي دوست حضرت ايف. ار. اين. اچ صاحب قلبند شوې او د هغوي په نوم باندې نامزده شو ۶"

دغه ناول داسې پيلېږي:

دا په زير زير چې درته گورم

ما در کښې نخښې د يارۍ ليدلې دينه

اے زما همزولو! دا هغه موسم دے چې په دې کښې ۷۰۰۰"

په دې توگه لکه چې ليدل کېږي ليکوال په تمهيد کښې په شرکنده پېښه په خپل قلم ليکل شوې گڼي، نه ژباړل شوې، ځاے په ځاے پښتو لنډۍ (ټپې) او نور پښتو شعرونه په خپله ځولۍ کښې رانغاړي او ځکه خو ترجمه نه شي ښکل کېدے.

۰۳ د ښاغلي رشید احمد په نظر ناول د ماه رخې یو بشپړ ناول نه دے، ځکه چې په پاے کښې ئې لیکي: "تمام شد حصه اول" سره له دې چې په هماغه وخت کښې ئې په لومړي جلد کښې په ځانگړے توگه چاپ کړے دے . هو، دا خبره سمه ده او کېدے شي دویمه برخه ئې یا لیکل شوے وي او یا هیڅ نه وي کښل شوې، خو په هر صورت اوس زمونږ په واک کښې نشته، ښائي یوه چاپ نسخه ئې هم نه وي پاتې، لکه هغه یواځینې ئې چې د کابل په عام کتابتون کښې د زمانې له سوزنده طوفانونو خوندي پرته ده.

ددې په څنک باید گران رشید احمد ته دا یادونه هم وکړو چې د نورمحمد ترکی " بے تربیته زوے" هم نیکرے دے او یواځې خو برخې ئې په کابل مجله کښې چاپ شوې دي. په دې وروستیو کلونو کښې د گران لیکوال ډاکتر صادق ژرک په همت ئې هماغه لاس ته راغلې برخه د جلا اثر په توگه خپره شوه. دا چې ناول د ماه رخې ته یو بشپړ ناول وئیلے شو کنه؟ دا چې څومره د ناول له اوسینو معیارونو سره برابر دے؟ د جلا بحث غوښتنه کوي . په دې اړه به زه خپلې هغه خو خبرې دلته رانقل کړم چې ما د خپل یاد شوي کتاب "د پښتو معاصر داستاني ادبیات" په پاڼو کښې کښلې وې:

" سره له دې چې ناول د ماه رخې یا نتیجه عشق په پښتو کښې لومړنۍ ناول ښکل کېږي او خپله استاد راحت ئې هم د ناول په نوم زمونږ مخې ته ږدي، خو دغه اثر په حقیقت کښې د ناول لیکنې د لومړنۍ هڅې په توگه د ولسي کیسو او افسانو تر سخت اغېز لاندې دے، لکه چې گورو:

- د ناول پیلامه، سره یو ناڅاپه لیدل او مینېدل په بشپړه توگه د اولسي کیسو او افسانو بڼه لري .
- ان د ناول د کرکټرونو نومونه د اولسي کیسو او منظومو افسانو دي : شمس النظیر، ماه رخه، حسن افزا، محفل افزا، دلفروزه او نور
- په ځینو برخو کښې (اوحتي په ډېرو برخو کښې) د ناول د پېښو پر ځاے د یوې موضوع په اړه اوږدۍ او ستړي کوونکي بحثونه شوي دي . دا د هنري لیکنو ځانگړنه نه ده.
- د ناول نثر هم د فولکلوري کیسو په بڼه دي او هم د نوي هنري نثر. کېدے شي وویو چې داسې نثر د فولکلوري کیسو له نثر څخه د هنري نثر پر لور د انتقال د دورې نثر دي.

د اروانباد استاد راحت زاخيلي پر "ناول د ماه رخې" سره له دې چې د منظومو او نامنظومو افسانو او فولکلوري کيسو اغېز پوره جوت دے، خو په پښتو ناول ليکنه کښې د يوې لومړنۍ تجربې په توگه خپل ارزښت لري. دغه ناول په خپله ځولۍ کښې د نوي زمان د هنري داستاني ډول يا ناول ټولې يا ډېرې ځانگړنې په خپلو پاڼو کښې رانغاړي، خو د يوې ابتدائي تجربې په توگه بايد ورته وکتل شي او د همدغو ټکو په پام کښې ساتلو سره وڅېړل شي^۸.

په دې ډول نو د ناول د ماه رخې په باب بايد په همدغو معيارونو خبرې وشي، نه د نن ورځې د ناول ليکنې د معيارونو پر بنسټ. بايد يادونه وکړم چې ښاغلي ليکوال رشيد احمد په خپل يو بل ارزښتمن اثر "پښتو ناول سل کاله" کښې هم دې موضوعاتو ته اشاره کړې او دغه موضوعات ئې په خپل دې مهم څېړنيز اثر کښې هم راوړي دي او په خپل نوي اثر کښې ئې په تفصيل سره خبرې پرې کړې دي^۹. د پښتو شعرونو او ټپو په څنګ کښې په دغه اثر کښې د دري ژبې د نومياليو شاعرانو د اشعارو ځينې بيتونه هم راغلي دي او د اروانباد پوهاند سرور همایون په قول په دېرشو بيتونو کښې ئې يو څو په تکراري بڼه هم راغلي دي^{۱۰}.

پايله

"د پښتو لومړني ناول" په اړه د ښاغلي ليکوال رشيد احمد د کتاب له مطالعې او زما د دغو دلائلو له مخې مونږ وئيلے شو چې په دے اثر کښې د نور محمد تره کي په قلم د ليکلي شوي او نيکگري خپور شوي اثر "بے تربيتته زوے" ناول د پښتو لومړنۍ چاپ شوے ناول نه دے. ناول د ماه رخې لږ تر لږه د اوسينو اسنادو او معلوماتو له مخې لومړنۍ چاپ شوے ناول دے او خداے دې وکړي چې يو وخت داسې اسناد تر لاسه شي چې له دې مخکښې مونږ ته د لومړني پښتو ناول پته را کړي.

ماخذونه

- ۱: رشيد احمد، د پښتو ورومينه ناول؟، پېښور، ۲۰۱۴ع. ص ۵۹
- ۲: انځور، زرین، پښتو معاصر داستاني ادبيات - تاريخي - انتقادي کتنه، کابل چاپ، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه - جرمني. کابل چاپ - دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۹۳ ه.ش (۲۰۱۴ع)، ص ۶۳

- ۳: دا خبره ماته هماغه وخت استاد حبيب الله رفيع كړې وه او بيا چې خو شو ځله په كابل او پېښور كښې له خپل گران دوست ډاکتر خالد خان خټک سره مخامخ شوي يم، د خپل هغه سفر او ((ناول د ماه رخې)) په اړه ئې راسره خبرې كړې دي. (رفيع)
- ۴: رفيع، حبيب الله، پښتو پانگه - دويم ټوك. كابل، پښتو ټولنه، ۱۳۵۶ هـ. ش ۱۹۷۷ع، ص ۷۷۲ - ۷۷۳
- ۵: فتيل، عبدالرؤف، دوه ياران. جلال آباد، (ننگرهار نشراتي مؤسسه) ۱۳۷۷ هـ. ش، ص ۹ - ۱۰
- ۶: زاخيلي، راحت، ناول د ماه رخې يا نتيجه عشق، دويم چاپ (د لطيف بهاند په زيار) كابل پوهنتون فرهنگي شوري، ۱۳۶۳ هـ. ش، ص ۱
- ۷: زاخيلي، راحت، ناول د ماه رخې يا نتيجه عشق، ص ۲
- ۸: انځور، زرین، پښتو معاصر داستاني ادبيات - تاريخي - انتقادي كتنه، ص ۷۲
- ۹: رشيد احمد، پښتو ناول (سل كاله)، پېښور، ۲۰۱۵ع، ص ۳۱۶-۳۲۰
- ۱۰: هېوادم، زلمي. د راحت ياد د مقالو ټولگه (تدوين)، دويم چاپ، كابل د سرحدونو او قبايلو چارو وزارت، ۱۳۹۲ هـ. ش، ص ۹۵-۹۶